

ΠΑΝΑΓ. Κ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ
Ὑφηγητοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Σ. ΠΕΤΣΙΟΥ
ΚΕΝΤΡΟ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Ἡ Κοινωνία τῆς Ἐποχῆς Μας

ΚΡΙΤΙΚΗ
ΤΩΝ ΣΥΣΤΑΤΙΚΩΝ Αὐτῆς Στοιχείων

ΕΚΔΟΣΙΣ
Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ
ΨΑΡΡΩΝ 41, ΑΘΗΝΑΙ
1932

Ε.Υ.Δ. τῆς Κ.τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΑΓ. Κ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ
ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΜΑΣ

ΚΡΙΤΙΚΗ
ΤΩΝ ΣΥΣΤΑΤΙΚΩΝ ΑΥΤΗΣ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ

ΕΚΔΟΣΙΣ
Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ
ΨΑΡΡΩΝ 41, ΑΘΗΝΑΙ

1932

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Παραδίδων τὴν πραγματείαν ταύτην εἰς τὴν δημοσιότητα, ἔχω πλήρη συνείδησιν τῶν ἀτελειῶν, αἱ ὁποῖαι κατ' ἀνάγκην τὴν χαρακτηρίζουν. Ἀποτελέσασα ἐν μέρει τὴν βάσιν, ἀφ' ἧς ἐξήχθησαν αἱ κατὰ τὸ ἀκαδημαϊκὸν ἔτος 1930—1931 γενόμεναι ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν παραδόσεις μου, συνεπληρώθη κυρίως διὰ τῆς προσθήκης τῶν δύο τελευταίων κεφαλαίων. Τὰ θέματα, περὶ τὰ ὁποῖα στρέφεται ἡ πραγματεία αὕτη, εἶναι τόσον ἐπίκαιρα καὶ ἀμέσου ἐνδιαφέροντος, ὥστε ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀντιμετωπισθοῦν καὶ ἐρευνηθοῦν ἀπὸ τῆς πνευματικῆς καὶ ψυχικῆς ἐκείνης ἀποστάσεως, ἡ ὁποία θὰ ἦτο ἱκανή, ὅπως ἀποκλείσῃ τὰς μοιραίως ἐκδηλουμένας ἀτελείας. Ἐάν, παρὰ ταῦτα, ἀποφασίζω νὰ παραδώσω τὴν παροῦσαν πραγματείαν εἰς τὴν δημοσιότητα, εἰς τοῦτο μὲ ὀδηγεῖ ἡ πεποίθησις, ὅτι αἱ πρὸς αὐτὴν συνδεόμεναι ἀτέλειαι—ἐὰν εἶναι κατ' ἀρχὴν οὐσιώδεις—μόνον δι' εὐρύτερας συζητήσεως εἶναι δυνατὸν νὰ ἀρθοῦν. Ἐὰν ἔστω καὶ διὰ τῆς ἀποκρούσεως τῶν διατυπωμένων ὑπ' ἐμοῦ γνωμῶν προαχθῇ ἢ περὶ τὰ φλέγοντα προβλήματα τῆς ἐποχῆς μας συζητήσεις, θὰ θεωρήσω τὸν ἑαυτὸν μου ἰδιαίτερος εὐτυχῆ.

Ἀθῆναι, Μάιος 1931.

Π. Κ. Κ.

ΠΙΝΑΞ ΚΑΙ ΠΕΡΙΛΗΨΙΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Εἰσαγωγή σελ. 9—61

1.—Σκοπὸς καὶ ἀντικείμενον τῆς παρούσης ἐρεύνης ἢ ἐξέτασις ἐκείνων τῶν προβλημάτων τῆς συστηματικῆς κοινωνιολογίας, ὧν ἡ ἀντιμετώπισις ὀδηγεῖ εἰς τὴν διάγνωσιν τοῦ χαρακτῆρος τῆς ἐποχῆς μας (σ. 9).—2. Σκοπὸς τῆς εἰσαγωγῆς ἢ πιστοποίησης τῆς σχέσεως (ἀντιθέσεως), εἰς ἣν εὐρίσκεται ἡ ἐποχὴ μας πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα, τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ τὴν ἐποχὴν τῆς Ἀναγεννήσεως (σ. 9).—3. Τὸ ὅτι αἰσθανόμεθα τὴν ἀνάγκην νὰ ἐρευνήσωμεν τὴν ἐποχὴν μας καὶ νὰ ἀναλύσωμεν τὰ συνιστῶντα αὐτὴν στοιχεῖα ἀποτελεῖ σύμπτωμα κρίσεως (σ. 10).—4. Πόλις, θρησκεία καὶ πολιτεία εἶναι αἱ ἀξίαι, εἰς τὴν ἐξιδανίκευσιν τῶν ὁποίων ὀφείλουν τὴν ἐνότητά των οἱ ἀνωτέρω μνημονευθέντες τρεῖς τύποι πολιτισμοῦ (σ. 11).—5. Ἡ ἐποχὴ μας ἀπεξενώθη ἀπὸ τῆς ποιήσεως (σ. 12).—6. Ἡ θεωρία τοῦ Alfred Weber περὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ σχέσις τοῦ «ψυχικῶς ἀπολύτου» πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς προόδου (σ. 14).—7. Ἡ μονομέρεια τῆς ἐποχῆς μας συνίσταται εἰς τὸ ὅτι θεωρεῖ τὰ πάντα ὑποτεταγμένα εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἐξελίξεως (σ. 17).—8. Ὁ ποιητὴς Stefan George καὶ ἡ σημασία του διὰ τὴν ἐποχὴν μας (σ. 22).—9. Ἡ ἐποχὴ μας ἀπεξενώθη καὶ ἀπὸ τῆς θρησκείας (σ. 27).—10. Οἱ μέσοι αἰῶνες καὶ ἡ σχέσις των πρὸς τὴν θρησκείαν (σ. 28).—11. Ἡ ἐποχὴ μας ἀπεξενώθη καὶ ἀπὸ τῆς πολιτείας. Ἡ Ἀναγέννησις καὶ ἡ ἰδέα τοῦ κράτους. Ἡ ἐμποροκρατία (σ. 30).—12. Αἱ ἀντινομίαι ἐν τῇ πολιτικῇ συνειδήσει τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου (σ. 35).—13. Εἰδικώτεροι λόγοι, εἰς οὓς ὀφείλεται ἡ κατὰπτωσις τοῦ κύρους τῆς πολιτείας (σ. 39).—14. Ἡ πολιτειολογικὴ ἐπιστήμη καὶ ἡ σχέσις της πρὸς τὴν πραγματικότητα (σ. 43).—15. Αἱ μέχρι τοῦδε γινόμεναι προσπάθειαι συμφιλιώσεως τῆς θεωρίας πρὸς τὴν πραγματικότητα ἐλλειπεῖς (σ. 46).—16. Τίνα προβλήματα θὰ ἔπρεπε κυρίως νὰ ἐρευνηθοῦν. Ἡ σύγχρονος πολιτεία καὶ αἱ συναγωνιζόμεναι τὴν ἐξουσίαν της δυνάμεις (σ. 47).—17. Ἡ νεωτέρα πολιτεία καὶ ἡ κεφαλαιοκρατικὴ οἰκονομία (σ. 58).—18. Τὸ φαινόμενον τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς (σ. 55).—19. Ὁ Μπολσεβικισμὸς καὶ ὁ Φασισμὸς (σ. 57).—20. Συμπεράσματα (σ. 60).

Κεφάλαιον Α΄: Ἔθνος καὶ ἐθνικισμὸς σελ. 62—89

21. Οἱ ὅροι «ἔθνος» καὶ «ἐθνικισμὸς» (σ. 62).—22. Ἐν ᾧ τὰ συνιστῶντα τὸ ἔθνος νοήματα εἶναι κατ' ἀρχὴν ἄλογα, τὰ συνιστῶντα τὸν ἐθνικισμὸν νοήματα εἶναι προϊόντα σκοπιμότητος (σ. 62).—23. Τὸ ἄλογον ἀποτελεῖ ὄριον καὶ φραγμὸν τῆς γνώσεως (σ. 63).—24. Τὸ ἔθνος δὲν εἶναι πραγματικότης φυσικῆ. Ἡ φυλὴ ὡς πραγματικότης φυσικῆ (σ. 64).—25. Ἀντιθέτως πρὸς τὴν φυλὴν, τὸ ἔθνος εἶναι δημιούργημα τῆς ἱστορίας. Ἡ δυτικοευρω-

παϊκή λογοκρατία καὶ ἡ ἔννοια τοῦ ἔθνους. "Ἔθνος καὶ πατρίς εἶναι ἔννοιαι κοινωνιολογικῶς διάφοροι (σ. 65).— 26. Ἡ θεωρία τοῦ Ferdinand Tönnies περὶ κοινότητος καὶ κοινωνίας (σ. 70).— 27. Ὁ γερμανικὸς ῥομαντισμὸς καὶ ἡ ιδέα τοῦ ἔθνους (σ. 74).— 28. Μυταία ἡ προσπάθεια τοῦ προσδιορισμοῦ τῶν στοιχείων, ἅτινα συνιστοῦν τὸ ἔθνος (σ. 77).— 29. Ὁ ἀνταγωνισμὸς μετὰξὺ ἔθνους καὶ κράτους (σ. 78).— 30. Ὁ ἐθνικισμὸς δὲν ἀποτελεῖ ὀργανικὸν προῖόν τῆς ιδέας τοῦ ἔθνους (σ. 81).— 31. Ἡ ιδέα τοῦ ἔθνους ἀνεπτύχθη κυρίως ἐν Εὐρώπῃ (σ. 86).— 32. Συμπεράσματα (σ. 88).

Κεφάλαιον Β' : Ἄτομον καὶ ἀτομικισμὸς σελ. 90—156

33. Φορεὺς τοῦ ἀτομικισμοῦ ἡ ἀστική τάξις (σ. 90).— 34. Τὸ ὑπὸ τοῦ ἀτομικισμοῦ χειραφετούμενον στοιχεῖον δὲν εἶναι τὸ ἀληθῶς ἀτομικὸν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ (σ. 90).— 35. Ἄτομον καὶ κοινωνία. Ἡ θεωρία τοῦ Gabriel Tarde περὶ μιμήσεως (σ. 91).— 36. Ἡ ἀντινομία μετὰξὺ ἀτόμου καὶ ἀτομικισμοῦ (σ. 93).— 37. Ὁ ἀτομικισμὸς καὶ ἡ ιδέα τῆς ἱστορικῆς νομοτελείας. Ὁ ἀτομικισμὸς χαρακτηρίζει τὸν ἄνθρωπον ὡς ἄτομον διὰ τῆς σχέσεώς του πρὸς τὰ πράγματα καὶ ὄχι πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὑπαρξιν (σ. 95).— [Παράρτημα : ἡ ἰδιοκτησία καὶ ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξις τῶν μορφῶν αὐτῆς (σ. 99—110).— 38. Ἐννοια καὶ μορφαὶ τῆς ἰδιοκτησίας (σ. 99).— 39. Ἡ μορφή τῆς κοινοτικῆς ἰδιοκτησίας ἢ τοῦ πρωτογόνου κομμουνισμοῦ (σ. 100).— 40.— Ἡ μορφή τῆς ἰδιοκτησίας, ἧς φορεὺς εἶναι πνευματικῶς διακεκριμένη κοινωνία ἀνθρώπων.— 41. Ἡ μορφή τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας καὶ αἱ κατ' αὐτῆς στραφεῖσαι ἐπιθέσεις (σ. 105)].— 42. Τί σημαίνει ἡ κρίσις, ἣν διέρχεται σήμερον τὸ ἀστικὸν καθεστῶς; (σ. 110).— 43. Ἄτομικισμὸς καὶ σοσιαλισμὸς (σ. 111).— 43a. Ἡ θεωρία τοῦ Heinrich Dietzel περὶ ἀτομικισμοῦ, σοσιαλισμοῦ καὶ κομμουνισμοῦ (σ. 114).— 44. Ἡ ἐπιλογή τῶν ἡγετῶν ἐν τῇ νεωτέρῃ οἰκονομικῇ ζωῇ (σ. 116).— 45. Ἡ ἐπιλογή τῶν ἡγετῶν ἐν τῇ νεωτέρῃ πολιτικῇ ζωῇ, ἰδίᾳ ἐν τῷ πλαισίῳ τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ (σ. 124).— 46. Ἡ ἐπιλογή τῶν ἡγετῶν καὶ ἡ σοσιαλιστικὴ κοινωνία (σ. 133).— 47. Ἡ ἐπιλογή τῶν πολιτικῶν ἡγετῶν ἐν τῷ σοβιετικῷ συστήματι (σ. 139).— 48. Ἡ θεωρία τοῦ Max Weber περὶ τῶν μορφῶν τῆς ἐξουσίας (σ. 145).— 49. Τὸ χάρισμα καὶ ἡ χαρισματικὴ ἐξουσία (σ. 146).— 50. Μόνον ὡς φορεὺς χαρισματικῆς ἐξουσίας εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναδειχθῇ τὸ ἀληθές ἄτομον (σ. 152).— 51. Συμπεράσματα καὶ τελικαὶ παρατηρήσεις (σ. 155).

Κεφάλαιον Γ' : Κοινὴ γνώμη σελ. 157—182

52. Ἡ κοινὴ γνώμη ἐδημιουργήθη ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸν ἀτομικισμὸν καὶ πρὸς τὴν γένεσιν τῆς [ἀστικῆς τάξεως (σ. 157).— 53. Ἐννοια τῆς κοινῆς γνώμης καὶ διάκρισις αὐτῆς ἀπὸ τῆς ἐννοίας τοῦ δικαίου (σ. 157).— 54. Αἱ ἔννοιαι τῆς κοινῆς γνώμης καὶ τῆς ἐθιμοτυπίας καὶ τὰ κοινὰ εἰς ἀμφοτέρας στοιχεῖα (σ. 159).— 54a. Διάκρισις τῆς κοινῆς γνώμης ἀπὸ τῆς ἐθιμοτυπίας (σ. 163).— 55. Ἡ θεωρία τοῦ Herbert Spencer περὶ κοινῆς γνώμης (σ. 164).— 56. Ἡ θεωρία τοῦ Ferdinand Tönnies περὶ κοινῆς γνώμης. Διάκρισις τῆς κοινῆς γνώμης ἀπὸ τῆς πίστεως. Ἡ κοινὴ γνώμη καὶ ἡ ἀστικὴ τάξις (σ. 166).— 57. Ἡ ἐμφάνισις τῆς ἐφημερίδος (σ. 170).— 58. Σχέσις τῆς ἐφημερίδος πρὸς τὴν κοινὴν γνώμην (σ. 172).— 59. Κοινὴ γνώμη καὶ ἡ καθολικὴ ἐκπαίδευσις (σ. 179).— 60. Συμπεράσματα (σ. 181).

Κεφάλαιον Δ': Συρμές (Μόδα) σελ. 183—207

61. Ἡ μόδα προϊόν τοῦ αὐτοῦ πνεύματος, ἐξ οὗ ἐπήγασε καὶ τὸ φαινόμενον τῆς κοινῆς γνώμης (σ. 183).— 62. Ἡ θεωρία τοῦ Rudolf Jhering περὶ μόδας (σ. 183).— 63. Ἡ θεωρία τοῦ Jhering δὲν ἀντιφάσκει πρὸς ἡσα διδάσκει περὶ μόδας ὁ Herbert Spencer. Ἡ μόδα ἐξυπηρετεῖ ταύτοχρόνως τοὺς σκοποὺς τῆς διακρίσεως καὶ τῆς ἄρσεως πάσης διακρίσεως (σ. 186).— 64. Κριτικὴ τῆς περὶ μόδας διδασκαλίας τοῦ Steinmetz (σ. 188).— 65. Διάκρισις τῆς μόδας ἀπὸ τῆς κοινῆς γνώμης (σ. 190).— 66. Ἡ μόδα εἶναι προϊόν τῆς νεωτέρας ἐποχῆς. Ἡ γένεσις της προϋπέθεσε τὴν δημοκρατοποίησιν τῆς πολυτελείας. Μόδα καὶ κεφαλαιοκρατικὴ οἰκονομία (σ. 193).— 67. Μόδα καὶ ἀτομικισμός. Δὲν εἶναι πάντες οἱ λαοὶ κατὰ τὸν αὐτὸν βαθμὸν ἐπιρρεπεῖς πρὸς τὴν μόδα. Διάκρισις τοῦ γαλλικοῦ ἀπὸ τοῦ γερμανικοῦ πνεύματος (σ. 197).— 68. Λόγος περὶ ὀρθῆς μόδας δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ (σ. 203).— 69. Τὸ φαινόμενον τῆς μόδας ἐν τῇ πνευματικῇ ζωῇ. Συμπεράσματα (σ. 204).

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.— Σκοπὸς τῆς παρούσης ἐργασίας εἶναι ἡ ἔρευνα ὠρισμένων προβλημάτων τῆς συστηματικῆς κοινωνιολογίας. Εἰδικώτερον προτιθέμεθα, ὅπως θίξωμεν ἐκεῖνα τῶν προβλημάτων τῆς συστηματικῆς κοινωνιολογίας, τῶν ὁποίων ἡ ἀντιμετώπισις καὶ λύσις ὀδηγεῖ εἰς τὴν διάγνωσιν τῶν προσδιορίζοντων τὴν ἐποχὴν μας στοιχείων, δηλαδή εἰς τὴν διάγνωσιν τοῦ χαρακτῆρος τῆς ἐποχῆς μας. Περιορίζοντες τοιοῦτοτρόπως τὸ θέμα τῆς ἐρεύνης μας, ἀποβλέπομεν εἰς τὸ νὰ ἐμφανίσωμεν τὴν κοινωνιολογίαν ἐν ἀμέσῳ ἐπαφῇ πρὸς τὴν πραγματικότητα, ἐντὸς τῆς ὁποίας ζῶμεν, καὶ νὰ ἀποδείξωμεν, ὅτι ἡ ἐπιστήμη αὕτη, τῆς ὁποίας τὸ κῦρος ἐξακολουθεῖ ἀκόμη ὑπὸ τινων προσβαλλόμενον, εἶναι ἡ μόνη ἱκανή, ὅπως συνδράμῃ ἀποτελεσματικῶς τὴν ἀνθρωπότητα εἰς τὴν κρίσιμον στιγμὴν, τὴν ὁποίαν σήμερον διέρχεται.

2.— Πρὶν ἢ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν διαφόρων εἰδικῶν προβλημάτων, περὶ τὰ ὁποῖα θὰ στραφῇ ἡ ἔρευνα ἡμῶν, θὰ ἐπιχειρήσωμεν νὰ συλλάβωμεν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τὴν εἰκόνα τῆς ἐποχῆς μας, προσδιορίζοντες ἰδίᾳ τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζουν ταύτην ἀρνητικῶς, δηλαδή τὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα συνιστοῦν τὴν ἀντίθεσιν τῆς ἐποχῆς μας πρὸς ἐποχὰς προγενεστέρας, συγκεκριμένως δὲ πρὸς τοὺς τρεῖς μεγάλους καὶ μᾶλλον προσιτοὺς εἰς τὸ πνεῦμα μας τύπους πολιτισμοῦ : πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα, πρὸς τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ πρὸς τὴν ἐποχὴν τῆς Ἀναγεννήσεως. Ἡ ἐποχὴ μας, ἀντιθέτως πρὸς ἄλλας προγενεστέρας περιόδους τοῦ πολιτισμοῦ, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συλληφθῇ συνολικῶς εἰ μὴ κυρίως διὰ τοῦ ἀρνητικοῦ τούτου προσδιορισμοῦ της. Οὐχὶ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ἑαυτήν, ἀλλ' ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἄλλας ἐποχὰς νοεῖται αὕτη εὐκολώτερον καὶ πληρέστερον. Τοῦτο μάλιστα ἀποτελεῖ ἐν ἑκ τῶν κυριωτέρων αὐτῆς χαρακτηριστικῶν.

3.— Τὸ ὅτι αἰσθανόμεθα τὴν ἀνάγκην, ὅπως ἐρευνήσωμεν τὴν ἐποχὴν μας, ἀναλύοντες τὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα συνιστοῦν ταύτην, ἀποτελεῖ ἤδη ἅψ' ἑαυτοῦ σύμπτωμα βαρυτάτης κρίσεως. Ἐὰν μελετήσωμεν τὴν ἱστορίαν τοῦ πνεύματος, θὰ ἴδωμεν, ὅτι εἰς οὐδεμίαν ἄλλην περιόδον τῆς ἱστορίας του εὐρέθη τοῦτο πρὸ τῆς ἀνάγκης, ὅπως ἀντικειμενοποίησιν τὴν ἐποχὴν του. Εἰς ἀντικείμενον ἐρεύνης δὲν ἀνάγει τις εἰ μὴ μόνον ἐκεῖνο, τοῦ ὁποίου ἡ ὑπαρξίς εἶναι ἀμφίβολος καὶ προβληματική. Ἐφ' ὅσον δὲ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων ταυτίζεται πλήρως πρὸς τὴν ἐποχὴν, ἐντὸς τῆς ὁποίας ζοῦν οὗτοι, ἐφ' ὅσον οἱ ἄνθρωποι ζοῦν τὴν ἐποχὴν τῶν πραγμάτων, δὲν αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκην—οὔτε εἶναι εἰς θέσιν—να διασπάσουν τὴν ἐνότητα ταύτην, ἀνάγοντες εἰς πρόβλημα καὶ εἰς ἀντικείμενον ἐρεύνης τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἐποχὴν. Εἰς ἀντικείμενον μεταβάλλει ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνο, πρὸς τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται εἰς ἀντίθεσιν τινα, εἰς ἀντίθεσιν ἠθικὴν ἢ καὶ ἀπλῶς λογικὴν, τὴν ὁποίαν ζητεῖ νὰ ἄρῃ. Ὁ ἄνθρωπος τῶν παρελθουσῶν ἐποχῶν δὲν εἶχεν ἀνάγκην—οὔτε ἠδύνατο—να μεταβάλλῃ εἰς ἀντικείμενον τὴν ἐποχὴν του, διότι ἡ ὑπαρξίς της δὲν ἦτο εἰς αὐτὸν ἀμφίβολος καὶ δὲν ἀντετίθετο πρὸς τὴν ζωὴν του. Καὶ εἰς τὰς περιπτώσεις ἀκόμη ἐκείνας, καθ' ἃς, ὠθούμενος οὗτος ὑπὸ ἀπαιτήσεως ὑπερβαινούσης τὰς δεδομένας ἐν τῇ πραγματικότητι δυνατότητας, ἐζήτει νὰ χωρήσῃ πέραν τῆς ἐποχῆς του καὶ νὰ συλλάβῃ δι' οὐτοπιῶν τὸ μέλλον, ἄφινεν ἄθικτον τὴν ἐποχὴν του καὶ ἔπραττε τοῦτο οὐχὶ ὡς κριτικός, ἀλλ' ὡς ποιητής, δηλαδὴ μὲ ὅλην ἐκείνην τὴν παιδικὴν καὶ ἀγνήν αἰσιοδοξίαν, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τὸν ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς ἑαυτὸν εὐρισκόμενον ἄνθρωπον. Τὰς μεγάλας οὐτοπίας, τὰς ὁποίας ἐκληροδότησεν εἰς ἡμᾶς τὸ ἀπώτερον παρελθόν, δὲν συνέλαβεν ὁ ἄνθρωπος τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, τῶν μέσων αἰώνων ἢ τῆς Ἀναγεννήσεως κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἐποχὴν του· ὡς πηγὴ, ἐξ ἧς ἠρύσθη οὗτος τὰς οὐτοπίας του δὲν ἐχρησίμευσεν ἀρνητικὴς διαθέσεις. Εἰς τὸν ἄνθρωπον τῶν ἐποχῶν τούτων ἡ διάθεσις τῆς ἀναλύσεως καὶ κριτικῆς ἦτο ἄγνωστος. Ἡ οὐτοπία ἦτο δι' αὐτὸν ἀπλῶς τὸ καταφύγιον ἐκεῖνο τῆς φαντασίας, εἰς τὸ ὁποῖον αὐτὴ, ἀπηλλαγμένη παντὸς χρονικοῦ ὁρίου, ἠδύνατο νὰ ὄνειρεύεται καὶ νὰ παίζη μὲ τὴν αἰωνιότητα.

Τὸ ἀντίθετον ἀκριβῶς ἰσχύει ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἄνθρωπον τῆς ἐποχῆς μας. Οὗτος εἶναι ἠναγκασμένος εἰς ἕκαστον βῆμα του νὰ ἀνάγῃ τὴν ἐποχὴν του εἰς ἀντικείμενον ἀναλύσεως καὶ κριτικῆς. Καὶ εἰς τὰς ἀπλουστεράς τῶν ἐκδηλώσεων τῆς ζωῆς του βλέπει οὗτος προβλήματα. Ἡ ἐποχὴ του δὲν εἶναι αὐτονόητος. Τοῦτο ἀρκεῖ διὰ νὰ σημάνη

τὴν ὑπαρξιν κρίσεως καὶ δὴ κρίσεως βαρυτάτης. Τὴν ἐποχὴν, ἐντὸς τῆς ὁποίας ζῶμεν καὶ τῆς ὁποίας ἡ ὑπαρξις ὀφείλεται εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν δρᾶσιν μας ἢ εἰς κληρονομίαν, τὴν ὁποίαν κατὰ βάθος ἐκουσίως παρελάβομεν ἢ ἐν πάσει περιπτώσει ἐκουσίως διαφυλάττομεν, τὴν ἐποχὴν μας αἰσθανόμεθα ὡς ξένον τι καὶ ἐκτὸς ἡμῶν εὕρισκόμενον. Ἐν ᾧ εἶναι ἡ ἔκφρασις αὐτῆς ταύτης τῆς ζωῆς μας, δίδει ἐν τούτοις εἰς ἡμᾶς τὴν ἐντύπωσιν παρασίτου, τὸ ὁποῖον ζῆ εἰς βάρος μας καὶ ἀπομυζᾷ τὸ αἷμα μας.

4.— Εἶπομεν ἀνωτέρω, ὅτι τὴν γενικὴν εἰκόνα τῆς ἐποχῆς μας θὰ σχηματίσωμεν δι' ἀρνητικοῦ προσδιορισμοῦ, δηλαδὴ ἀντιπαρατάσσοντες ταύτην πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα, πρὸς τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ πρὸς τὴν ἐποχὴν τῆς Ἀναγεννήσεως. Αἱ τρεῖς αὗται περίοδοι τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος εἶναι δυνατόν, ἀναγόμεναι εἰς ἰδανικούς τύπους πολιτισμοῦ, νὰ χρησιμεύσουν πρὸς διάγνωσιν τοῦ ἀρνητικοῦ περιεχομένου τῆς συγχρόνου ζωῆς, δηλαδὴ πρὸς καθορισμὸν τοῦ τι ἀκριβῶς «λείπει» ἀπὸ τὴν ἐποχὴν μας.

Ποίησις, θρησκεία καὶ πολιτεία εἶναι αἱ τρεῖς ἀνώταται ἀξίαι, εἰς τὴν ἑξιδανίκευσιν τῶν ὁποίων ὀφείλουν τὴν ἐνότητά των οἱ τρεῖς τύποι πολιτισμοῦ, τοὺς ὁποίους ἐμνημονεύσαμεν ἀνωτέρω. Εἰς τὴν τέχνην καὶ ἐν γένει τὸ ποιητικὸν δέον νὰ ἀναζητηθῆ ἡ ἀτομικότης τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος. Τὸ θρησκευτικὸν συνιστᾷ τὴν ἐνότητα τῶν μέσων αἰώνων. Εἰς τὸ πολιτικὸν ὀφείλει τὴν αἴγλην τῆς ἡ Ἀναγέννησις.

Οἱ ἐπηηρεασμένοι ἀπὸ τὴν ἱστοριογραφίαν τῆς ἐποχῆς μας, ἰδίᾳ ἀπὸ τοὺς μελετητὰς ἐκείνους τῆς ἱστορίας, οἱ ὁποῖοι φιλοσοφοῦν εἰς βάρος τοῦ παρελθόντος καὶ νομίζουσι, ὅτι ἀποκαλύπτουσι τὸ παρελθόν, μεταβιβάζοντες εἰς τοῦτο τὰς ἀμφιβολίας καὶ τὴν προβληματικότητα τοῦ παρόντος, θὰ θεωρήσουν ὡς ἀφελῆ τὸν τρόπον, διὰ τοῦ ὁποίου ζητοῦμεν νὰ συλλάβωμεν τὴν εἰκόνα τῶν παρελθουσῶν ἐποχῶν. Δὲν ὑπῆρχον ἄρα γε προβλήματα εἰς τὰς παλαιότερας περιόδους τῆς ἱστορίας; Ἦσαν πράγματι ἡ ποίησις διὰ τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα, ἡ θρησκεία διὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ ἡ πολιτεία διὰ τὴν Ἀναγέννησιν δυνάμεις, τῶν ὁποίων ἡ ὑπαρξις ἐσήμαινεν ἀφ' ἑαυτῆς τὴν ὑπερνίκησιν πάσης ἀντινομίας καὶ τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ παντὸς κακοῦ; Δὲν ἐγνώρισαν καὶ αἱ παλαιότεραι ἐποχαὶ ἀγῶνας μεταξὺ ἀτόμων, ἀγῶνας μεταξὺ τάξεων, ἀγῶνας μεταξὺ λαῶν;

Θὰ ἦτο πράγματι ἀφελὲς καὶ ἐστερημένον σοβαρότητος, εἰς ἰσχυρίζομεθα, ὅτι τὸ παρελθόν κατ' ἀρχὴν δὲν ἐγνώρισε προβλήματα. Ὁ ἀνθρώπος, ἀφ' ἧς στιγμῆς ἐδημιούργησε τὴν ἀντίθεσιν τῆς ἱστορίας

πρὸς τὴν φύσιν, ἔταξεν ἑαυτὸν εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν προβλημάτων. Δὲν ὑπάρχει περίοδος τῆς ἱστορίας ἀπηλλαγμένη τελείως χαρακτηῆρος ἀνταγωνιστικοῦ. Ἄλλο εἶναι τὸ σημεῖον, ὡς πρὸς τὸ ὁποῖον διακρίνεται τὸ παρὸν ἀπὸ τῶν τύπων ἐκείνων τοῦ πολιτισμοῦ, τοὺς ὁποίους συμβολίζει ἡ ἑλληνικὴ Ἐρχαιότης, ὁ Μεσαίων καὶ ἡ Ἀναγέννησις. Κατὰ τὰς περιόδους ταύτας τῆς ἱστορίας ὑπεράνω τῶν προβλημάτων καὶ τῶν ἀγῶνων, τῶν ἀντινομιῶν καὶ τῶν διαστάσεων, αἱ ὁποῖαι ὄχι μόνον ὑπῆρχον, ἀλλ' ἦσαν πολλάκις καὶ ἔξαιρέτως αἰσθηταί, ἴστατο ὁ ἄνθρωπος : ὠραῖος κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἄρχαιότητα, πιστὸς κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, πειθαρχικὸς κατὰ τὴν ἀναγέννησιν. Ὁ ἀρχαῖος Ἕλληνας, πιστεύων κατὰ τελευταῖον λόγον εἰς τὴν παντοδυναμίαν τοῦ ὠραίου καὶ τοῦ μέτρου, ἔλυε δι' αὐτοῦ πάσας τὰς ἀντινομίας τῆς ζωῆς του. Ὁ ἄνθρωπος τῶν μέσων αἰῶνων κατώρθωνε νὰ θυσιάσῃ εἰς τὸν βωμὸν τῆς πίστεως πάντας τοὺς πειρασμοὺς τῆς σαρκὸς του καὶ νὰ ὑπερνικᾷ τὰς ἀνησυχίας της. Τέλος ὁ ἄνθρωπος τῆς Ἀναγεννήσεως ἐγνώριζεν, ὅσάκις ἡ ζωὴ μὲ τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς ἀντινομίας της ὠδήγει τοῦτον εἰς τὸ ἀπροχώρητον, νὰ ἐπικαλῆται τὴν πολιτείαν ὡς τὸν ἀπὸ μηχανῆς θεόν, τοῦ ὁποίου ἡ ἐπέμβασις (ἡ ὁποία δὲν ἦτο ἀνάγκη, κἂν νὰ εἶναι πραγματικὴ : ἡ ἰδανικὴ ἐπέμβασις) ἔσωζεν ὄχι μόνον τὸ σῶμα, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχὴν. Ὅ,τι ἐχαρακτήριζε λοιπὸν κυρίως τὰς παλαιότερας ταύτας ἐποχὰς δὲν ἦτο ἡ ἔλλειψις προβλημάτων. Προβλήματα ὑπῆρχον καὶ ἡ ὑπαρξίς των ὠδήγει πάντοτε εἰς ἀγῶνας. Ὅ,τι ἐχαρακτήριζε ταύτας ἦτο ἡ ὑπαρξίς μεταφυσικοῦ καταφυγίου, ὑπὸ τὴν μυστικὴν σκέπην τοῦ ὁποίου ἐπεκοινῶνει ὁ ἄνθρωπος—ἔστω καὶ πρὸς στιγμὴν, ἔστω καὶ κατὰ διαλείμματα μικρᾶς χρονικῆς διαρκείας, ἔστω τέλος δι' αὐταπάτης—πρὸς τὸ Αἰώνιον.

δ.— Ἡ ἀρχαία Ἑλλάς εἶχεν ὡς σύμβολον τὸν ὠραῖον ἄνθρωπον (ὠραῖον εἰς τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν) καὶ ἀνήγαγεν αὐτὸ τοῦτο τὸ θεῖον εἰς τὴν ὠραιότητα τοῦ ἀνθρώπινου. Ἡ ποίησις καὶ ἡ τέχνη ἦσαν διὰ τὸν ἀρχαῖον Ἕλληνα ὄχι ἀπλῶς πλαίσια καὶ στοιχεῖα διακοσμητικά, ἀλλ' ἡ οὐσία τῆς ζωῆς. Ἡ σχέσις αὕτη ζωῆς καὶ ποιήσεως, σχέσις, ἐξ ἧς προῆλθεν ἡ ἀθανασία τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς, εἶναι ξένη πρὸς τὴν ἐποχὴν μας. Ἡ ζωὴ σήμερον ἀπεξενώθη ἀπὸ τῆς ποιήσεως, ὁ δὲ πολιτισμὸς τῆς ἐποχῆς μας καταδιώκει τὸν ποιητὴν. Ἐὰν θελήσωμεν μάλιστα νὰ λάβωμεν εἰδικώτερον ὑπ' ὄψιν τὰ ἐν Ἑλλάδι κρατοῦντα, θὰ εὐρεθῶμεν πρὸ τῆς ὀδυνηρᾶς ἀνάγκης νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἡ ποίησις ἐνασχόλησις θεωρεῖται ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν ἰδιότητα εὐυπολήπτου καὶ σοβαροῦ πολίτου. Ὁ ποιητὴς ἰσχύει ἢ ὡς τυχο-

διώκτης, τοῦ ὁποίου ὁ προορισμὸς εἶναι νὰ παρασύρῃ ἀνυπόπτους νεα-
 ρὰς ψυχὰς εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ ὀλέθρου ἢ ἀπλῶς ὡς ἄχρηστον μέλος κοι-
 νωνίας ἀνθρώπων πολυασχόλων, ἐκ τῆς μεγαλοψύχου ἀνοχῆς τῶν
 ὁποίων εἶναι ἐξηρητημένη ἢ ὑπαρξίς του. Ὁ ἄνθρωπος ἐγινεν ὑπὲρ τὸ
 δέον ζῶον λογικὸν καὶ συγγέει ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον κεῖται ὑπὸ τὸν λόγον,
 πρὸς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται ὑπεράνω τοῦ λόγου, θεωρῶν καὶ τὸ
 τελευταῖον τοῦτο ἄξιον περιφρονήσεως καὶ χλευασμοῦ. Ὁ σύγχρονος,
 φιλήσυχος καὶ τὴν ἀνίαν ὡς μόνην προσφιλῆ σύντροφον ἀναγνωρίζων
 ἄστος, τοῦ ὁποίου κύριον ἰδανικὸν εἶναι ἡ ἔλλειψις καὶ καταπολέμησις
 παντὸς ἰδανικοῦ ὑπερβαίνοντος τὰ ὅρια τοῦ στενῶς νοουμένου συμφέ-
 ροντός του, ἀγνοεῖ, ὅτι ὑπῆρξεν ἐποχὴ — καὶ τοιαύτην ἐποχὴν ἀπετέλε-
 σεν ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιότης —, καθ' ἣν ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἴσχυεν
 ὡς ζωὴ πραγματικὴ καὶ ἀληθῆς εἰ μὴ μόνον ἐφ' ὅσον ἦτο ἀξία, ὅπως
 ὑμνηθῆ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ. Τὸ ὅτι ὁ ποιητὴς εἶναι σήμερον περιττὸς
 σημαίνει ἀπλούστατα, ὅτι ἡ πραγματικὴ καὶ ἀληθῆς ζωὴ εἶναι περι-
 τή. Σήμερον ἡ ζωὴ νοεῖται μόνον ὡς ἐπάγγελμα. Ἄλλοτε ἡ ζωὴ
 ἀπετέλει ἀποστολήν. Ἡ ἐπαγγελματικὴ ἱκανότης μετράται μόνον ἐπὶ τῇ
 βάσει τοῦ κριτηρίου τῆς οἰκονομικῆς ἀποδόσεως. Ἡ ἱκανότης, ὅπως
 ἀνταποκριθῆ τις εἰς τὴν ἀποστολήν, ἡ ὁποία τῷ ἐδόθη, ἐμετράτο ἀνι-
 θέτως ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ποιητικῆς ἐκμεταλλεύσεως, τὴν ὁποίαν ἦτο δυ-
 νατὸν νὰ προκαλέσῃ. Αὐτὸς οὗτος ὁ ἀθλητισμὸς σήμερον ἀποδίδει
 ἀπλῶς. Ἡ ἐπίδοσις, χαρακτηριστικὸν στοιχεῖον αὐτοῦ, εἶναι σύμπτωμα
 ἀποδοτικότητος. Τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν ἀγώνισμα δὲν ἀπέδιδεν, ἀλλ'
 ὑμνεῖτο ὑπὸ τοῦ Πινδάρου. Τὴν ὠραίαν ἀμίλλαν ἐξετόπισεν ὁ οἰκονο-
 μικὸς συναγωνισμὸς.

Καὶ γεννᾶται τὸ ἐρώτημα: διὰ τὴν ἀποξένωσιν ταύτην τῆς ζωῆς
 ἀπὸ τῆς ποιήσεως τίς εἶναι ὁ ὑπεύθυνος: ὁ ποιητὴς ἢ ἡ ἐποχὴ; Οἱ
 περισσότεροι θὰ ἀπαντήσουν εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο, ἐπιρρίπτοντες τὴν
 εὐθύνην εἰς τὸν ποιητὴν. Καὶ θὰ εἶπουν: ὁ ποιητὴς ἔπαυσε νὰ ὁμιλῇ
 τὴν γλῶσσαν μας, ὁ ποιητὴς μᾶς ἐγινε ξένος. Εἶναι ὅμως ἡ ἀπάντησις
 αὕτη ὀρθή; Λύει αὕτη τὸ πρόβλημα τῆς κρίσεως, τὴν ὁποίαν διέρχε-
 ται ἡ σχέσις τοῦ ποιητοῦ πρὸς τὴν ζωὴν; Ἀσφαλῶς ὄχι! Δὲν εἶναι ὁ
 ποιητὴς ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ὀφείλει νὰ ὁμιλῇ τὴν γλῶσσαν τῶν ἄλλων.
 Οἱ ἄλλοι θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ὁμιλοῦν τὴν γλῶσσαν τοῦ
 ποιητοῦ. Ὁ ποιητὴς οὐδέποτε σφάλλει. Τὰ σφάλματα εἶναι ἀνθρώπινα,
 ἐν ᾧ ὁ ποιητὴς εἶναι θεῖος. Ἐὰν ἐπαύσαμεν συνεννοούμενοι μετὰ τοῦ
 ποιητοῦ, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ἐπαύσαμεν ἐπικοινωνοῦντες μετὰ
 τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ ἀπολύτου. Ζῶντες εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν ἡ προόδος

τῆς τεχνικῆς καὶ τῆς πρακτικῆς ζωῆς ἐσχετικοποίησε τὰ πάντα, δὲν εἶναι δυνατόν πλέον νὰ ἐκτιμήσωμεν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀπόλυτον καὶ ἴσταται ὑπεράνω τοῦ κριτηρίου τῆς ἐξελίξεως. Ἡ ἰδέα τῆς προόδου κατέστρεψε τὴν πίστιν μας ἐπὶ τὸ ἀμετάβλητον, τὴν πίστιν μας ἐπὶ τὸ σταθερὸν καὶ αἰώνιον. Προσεκολλήθημεν ὑπὲρ τὸ δέον εἰς τὴν μίαν ἐκ τῶν δύο πλευρῶν τῆς ζωῆς μας, εἰς τὸν μηχανικόν, πρακτικόν καὶ ἐξωτερικόν πολιτισμόν, ὁ ὁποῖος πράγματι μετράται μόνον ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κριτηρίου τῆς προόδου, καὶ ἐλησμονήσαμεν, ὅτι ἡ ζωὴ δὲν εἶναι μόνον πρόοδος, ἀλλ' ὅτι ὑπάρχει καὶ ἄλλο εἶδος πολιτισμοῦ, ὁ ἐσωτερικὸς καὶ πνευματικὸς πολιτισμός, τοῦ ὁποῖου ἐκάστη ἐκφανσις καὶ φάσις ἐκπροσωπεῖ τὴν ἀπόλυτον τελειότητα καὶ δὲν ὑπόκειται κατ' ἀκολουθίαν εἰς ἐξέλιξιν καὶ πρόοδον. Διὰ νὰ νοηθῇ πλήρως ἡ ἀποψις αὕτη, δέον νὰ συνδυασθῇ πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ κοινωνιολόγου Alfred Weber.

6.— Ὁ Alfred Weber ὠρμήθη εἰς τὴν κοινωνιολογικὴν του ἔρευναν ἐκ τῆς θεμελιώδους διακρίσεως μεταξὺ πνευματικοῦ ἢ ἐσωτερικοῦ πολιτισμοῦ, μεταξὺ τῆς Kultur (ὅπως λέγουν οἱ Γερμανοὶ) καὶ τοῦ μηχανικοῦ, πρακτικοῦ, ἐξωτερικοῦ καὶ ὑλικοῦ πολιτισμοῦ, τῆς Zivilisation ¹. Ἡ διάκρισις αὕτη, προῖόν τοῦ γερμανικοῦ πνεύματος,

1) Πρὸβλ. Alfred Weber, Ideen zur Staats-und Kultursoziologie, Karlsruhe, 1927. Διακρίνοντες τὸν ἐσωτερικόν ἀπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ πολιτισμοῦ δὲν μένομεν πιστοὶ εἰς τὴν ὀραλογίαν τοῦ Alfred Weber. Οὗτος, βοηθούμενος ὑπὸ τῆς γερμανικῆς γλώσσης, ἡ ὁποία διακρίνει τὴν Kultur ἀπὸ τῆς Zivilisation, δὲν εὗρίσκαται πρὸς τῆς δυσκολίας, εἰς τὴν ὁποίαν εὗρισκόμεθα ἡμεῖς. Ὑπὸ τινων (οὕτω π.χ. ὑπὸ τοῦ Γ. Χαριτάκη, ὁ ὁποῖος μάλιστα πρῶτος ἐν Ἑλλάδι ἐπραγματεύθη περὶ τῆς κοινωνιολογικῆς θεωρίας τοῦ Alfred Weber) μεταφράζεται ἡ Kultur διὰ τῆς λέξεως «καλλιέργεια», ἀπομένοντες τοῦ ὅρου «πολιτισμός» πρὸς ἀπόδοσιν τῆς ἔννοιαι τῆς Zivilisation. Ἐπειδὴ ὁμως δὲν θεωροῦμεν τὸν ὅρον «καλλιέργεια» ὡς τελείως ἐπιτυχῆ, θὰ διατηρήσωμεν τὸν ὅρον «πολιτισμός» πρὸς ἀπόδοσιν ἀμφοτέρων τῶν ὑπὸ τοῦ A. Weber χρησιμοποιουμένων ἐννοιῶν, ἀρκούμενοι εἰς τὸ νὰ χαρακτηρίζωμεν τὴν Kultur ὡς ἐσωτερικόν, πνευματικόν πολιτισμόν, τὴν δὲ Zivilisation ὡς ἐξωτερικόν, ὑλικόν, πρακτικόν, μηχανικόν ἢ λογικόν πολιτισμόν. Εἰς τὴν διάκρισιν μάλιστα τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ πολιτισμοῦ προβαίνομεν ἐν πλήρει γνώσει τοῦ ὅτι ὁ Alfred Weber ὑποδιαιρεῖ τὴν Zivilisation εἰς ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν (πρὸβλ. ορ. cit., σ. 87), ἀποβλέπων διὰ τῆς ὑποδιαιρέσεως ταύτης εἰς τὴν διατύπωσιν ἐποουσιώδους ἐν τῷ προκειμένῳ ἀντιθέσεως. Τονίζομεν πάντως τοῦτο πρὸς ἀποφυγὴν συγχύσεων.

τοῦ ὁποίου ἡ τραγικότης συνίστατο πάντοτε εἰς τὴν ὑπὲρ τὸ δέον συνειδητὴν ἀντιμετώπισιν τῆς ἀντιθέσεως ταύτης, ἀνεπτύχθη καὶ πρὸ τοῦ Alfred Weber καὶ παραλλήλως πρὸς αὐτὸν ὑπὸ πολλῶν ἄλλων Γερμανῶν διανοουμένων, εὔρεν ὅμως τὴν πληρεστέραν καὶ ἀποτελεσματικωτέραν διατύπωσιν τῆς εἰς τὸ κοινωνιολογικὸν σύστημα τούτου. Κατὰ τὸν Alfred Weber ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος ὀφείλει τὴν ὑπαρξιν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς εἰς τρεῖς παράγοντας : εἰς τὴν πρόοδον τοῦ ἐξωτερικοῦ ἢ ὑλικοῦ πολιτισμοῦ καὶ εἰς τὴν κίνησιν τοῦ ἐσωτερικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ ὑπ' αὐτοῦ ὀνομασθεῖσα κοινωνικὴ ἐξέλιξις («κοινωνικὴ» ἐν τῇ στενωτάτῃ τῆς λέξεως ἐννοία) δὲν ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἐν τῷ προκειμένῳ. Δι' αὐτῆς προσλαμβάνουν ἁπλῶς αἱ φυσικαὶ τάσεις καὶ ὁρμαὶ τοῦ ἀνθρώπου τὰς γενικὰς ἐκείνας μορφάς, δι' ὧν καθίσταται δυνατὴ ἡ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων συμβίωσις. Ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ἐκείνη, ἐξ ἧς προκύπτουν τὰ θεμελιώδη προβλήματα τῆς κοινωνιολογίας τοῦ Alfred Weber. Ὁ ἐξωτερικὸς πολιτισμὸς βασίζεται ἐπὶ τοῦ πνεύματος, ἐν τῇ τεχνικῇ καὶ λογικῇ αὐτοῦ ἐκδηλώσει. Ὁ ἐσωτερικὸς πολιτισμὸς βασίζεται ἐπὶ τῆς προσπαθείας τοῦ πνεύματος, ὅπως ὑπερπηδήσῃ τὰ ὅρια τῆς λογικῆς καὶ ἀναχθῇ εἰς τὴν μυστικὴν καὶ μεταφυσικὴν σφαῖραν τοῦ ἀπολύτου. Ἀντιθέτως πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν πολιτισμὸν, ὁ ὁποῖος μετράται—καὶ μετράται ὀρθῶς—ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κριτηρίου τῆς προόδου, καὶ συνίσταται εἰς τὴν ἐξέλιξιν πρὸς τὸ διαρκῶς τελειότερον, ὁ ἐσωτερικὸς πολιτισμὸς δὲν γνωρίζει βαθμίδας ἐξελίξεως καὶ προόδου, διότι πᾶσα ἐκδήλωσίς του ἀποτελεῖ ἀφ' ἑαυτῆς ἀπόλυτον τελειότητα. Οὗτος, ἐκφράζων τὸ «ψυχικῶς ἀπόλυτον», δὲν ὑπόκειται εἰς πρόοδον. Ἐν ᾧ ὁ ἐξωτερικὸς πολιτισμὸς κινεῖται ὑπὸ τῆς σκοπιμότητος καὶ ὀδηγεῖ πρὸς τὸ διαρκῶς πρακτικώτερον καὶ ὠφελιμώτερον, ὁ ἐσωτερικὸς πολιτισμὸς ἀγνοεῖ τὴν σκοπιμότητα καὶ ἐκδηλοῦται πολλάκις κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ἐπιταγὰς τῆς. Οὗτος ὄχι μόνον δὲν συντηρεῖ, ἀλλὰ θυσιάζει τὸν ἀνθρώπον καὶ θυσιάζει τοῦτον εἰς τὸν βωμὸν τοῦ ἀσκόπου καὶ περιττοῦ, τὸ ὁποῖον ὅμως—ἂν καὶ ἄσκοπον καὶ περιττόν, ἂν καὶ ἀντίθετον πολλάκις πρὸς τοὺς ἀμέσους σκοποὺς τῆς ζωῆς—αἰσθανόμεθα ὡς τὸ ὑψιστον νόημα αὐτῆς ταύτης τῆς ζωῆς. Αἱ μορφαί, δι' ὧν ἐκδηλοῦται ἀντικειμενικῶς ὁ ἐσωτερικὸς πολιτισμὸς, εἶναι τὸ καλλιτέχνημα καὶ ἡ ἰδέα. Οἱ μόνοι δημιουργικοὶ φορεῖς τούτου εἶναι ὁ καλλιτέχνης καὶ ὁ προφήτης. Δι' αὐτῶν ἐπιτυγχάνεται ἡ σύνθεσις μεταξὺ προσωπικότητος καὶ σύμπαντος.

Ταῦτα διδάσκει ὁ Alfred Weber. Ἡ διδασκαλία του αὕτη ἀποκαλύπτει τὸ θεμελιῶδες σφάλμα πάντων ἐκείνων, οἱ ὅποιοι, θαμβωθέντες ὑπὸ τῆς πράγματι καταπληκτικῆς προόδου, ἣν ἐσημείωσεν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἢ κατάκτησις τῆς φύσεως ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, ἐθεώρησαν τὴν ἱστορίαν ὡς μὴ διεπομένην ὑπὸ ἀρχῆς ἄλλης πλὴν τῆς ἀρχῆς τῆς προόδου. Οὗτοι, διαιρέσαντες αὐθαιρέτως τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος εἰς ὠρισμένα στάδια ἐξελίξεως καὶ θεωρήσαντες ἕκαστον τῶν σταδίων τούτων ὡς ἀνώτερον τοῦ προηγουμένου, ἔλαβον ὑπ' ὄψιν τὸν μόνον ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον πράγματι ἐξελίσσεται καὶ προσοδεύει, δηλαδή τὸ σχετικὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, παριδόντες ὅ,τι ἐμφανίζεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὡς ἀπόλυτον καὶ ὡς μὴ ὑποκείμενον εἰς πρόοδον καὶ ἐξέλιξιν. Καὶ ἀποκαλύπτεται διὰ τῆς διδασκαλίας τοῦ Alfred Weber ἡ μονομέρεια καὶ ἐσφαλμένη βᾶσις τῶν συστημάτων ὄχι μόνον τῶν Saint-Simon, Auguste Comte καὶ Herbert Spencer, ἀλλ' αὐτῶν τούτων τῶν παρερμηνευσάντων τὸ βαθύτερον ἦθος τοῦ ἰδεαλισμοῦ Fichte καὶ Hegel.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν Comte εἰδικῶς, τὴν ἐσφαλμένην βᾶσιν, ἐφ' ἧς στηρίζεται ἡ περὶ τῶν τριῶν σταδίων θεωρία του, ἀπεκάλυψεν ἐπιτυχῶς καὶ ὁ Max Scheler¹. Ὁρμηθεὶς οὗτος ἐξ ἀρχῶν συγγενῶν πρὸς ἐκείνας, αἵτινες διέπουν τὴν διδασκαλίαν τοῦ Alfred Weber, παρετήρησεν ὀρθῶς, ὅτι ὁ Comte, διαιρέσας τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος εἰς τρία στάδια (εἰς τὸ θεολογικόν, τὸ μεταφυσικὸν καὶ τὸ θετικόν) καὶ θεωρήσας τὴν διαβάθμισιν αὐτὴν ὡς ἀποτελοῦσαν πρόοδον καθ' ὅλας αὐτῆς τὰς ἐκδηλώσεις, παρεΐδε τὸ γεγονός, ὅτι θρησκευτικὸν συναίσθημα, μεταφυσικὴ καὶ θετικὴ ἐπιστήμη διαγράφουν πορείαν, ἡ ὅποια δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ κριθῇ ἐπὶ τῇ βᾶσει τοῦ αὐτοῦ μέτρου, δηλαδή τοῦ μέτρου τῆς προόδου. Οἱ μεταφυσικοὶ προσανατολισμοὶ τοῦ ἀνθρώπου, τὰ συστήματα τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Ἀβγουστίνου καὶ τοῦ Καρτεσιου, τοῦ Leibnitz καὶ τοῦ Kant δὲν ἀπαρχαιοῦνται, ὡς ἡ χημεία τοῦ Lavoisier, ἡ μηχανικὴ τοῦ Νεύτωνος καὶ ἐν γένει ἡ θετικὴ ἐπιστήμη, ἡ ὅποια ὑπόκειται εἰς πρόοδον καὶ ἐξέλιξιν. Τὸ αὐτὸ θὰ ἠδύνατο νὰ ἰσχυρισθῇ ὁ Max Scheler

1) Πρβλ. Max Scheler, Die positivistische Geschichtsphilosophie des Wissens und die Aufgaben einer Soziologie der Erkenntnis, ἐν «Kölner Vierteljahrshefte für Sozialwissenschaften», I, σ. 22 κ. ἑ.

καὶ ἐν σχέσει (ἢ μᾶλλον : κυρίως ἐν σχέσει) πρὸς τὴν ποίησιν καὶ ἐν γένει τὴν τέχνην. Οἱ παρατηροῦντες τὴν ἱστορίαν, βασιζόμενοι μόνον ἐπὶ τῆς ἰδέας τῆς προόδου, λησμονοῦν, ὅτι ὑπάρχουν ἐκδηλώσεις τῆς ἱστορίας, αἵτινες δὲν εἶναι δυνατόν νὰ κριθοῦν ἐπὶ τῇ βάσει ταύτης. Ὁλόκληρος ὁ ἐσωτερικὸς πολιτισμὸς δὲν ἐξελίσσεται, δὲν προοδεύει. Τὰ ποιήματα καὶ καλλιτεχνήματα τῆς σήμερον δὲν εἶναι ἀνώτερα τῶν καλλιτεχνημάτων καὶ ποιημάτων τῆς χθές. Ὁ θέλων νὰ νοήσῃ τὴν ἱστορίαν πράγματι πρέπει νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἴδῃ καὶ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ὑπεράνω τοῦ μεταβλητοῦ καὶ ἐξελισσομένου συμβολίζει τὸ ἀπόλυτον καὶ σταθερόν. Δι' αὐτοῦ καὶ μόνον δι' αὐτοῦ ἀποκαλύπτεται ὁ Θεὸς εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ὁ Θεὸς δὲν μεταβάλλεται, δὲν προοδεύει. Ὅπου καὶ ὁσάκις ἀποκαλύπτεται — καὶ ἀποκαλύπτεται εἰς τὸ καλλιτέχνημα καὶ εἰς τὴν ἰδέαν — ἐκφράζει τὴν τελειότητα τοῦ Ἀπολύτου.

7. — Τὸ ὅτι ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη ἐνεφανίσθη ἐγκαινιάζουσα τὴν δραῖσιν τῆς μὲ τὴν ἰδέαν τῆς ἐξελίξεως καὶ συνέδεσε τὰ πρῶτα σταθερά τῆς βήματα μὲ τὰ ὀνόματα τῶν Saint-Simon καὶ Comte ἐν Γαλλίᾳ, τοῦ Spencer ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ τοῦ Hegel ἐν Γερμανίᾳ, τοῦτο χαρακτηρίζει καθαρότατα τὴν μονομερῆ στροφὴν τῆς ἐποχῆς μας πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν καὶ τεχνικὸν πολιτισμόν. Ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη ἐγεννήθη μὲ τὴν πρόθεσιν νὰ ἀγνοήσῃ πᾶν ὅ,τι εἶναι ἀπόλυτον ἐν τῇ ἱστορίᾳ, πᾶν ὅ,τι δὲν ὑπόκειται εἰς ἐξέλιξιν. Ἡ ἱστορία σημαίνει μόνον πρόοδον καὶ πρόοδος δὲν εἶναι — καὶ δὴ κατ' αὐτὸν τοῦτον Hegel, ὁ ὁποῖος ἀκολουθεῖ κατ' ἐπίφασιν ὁδὸν ἀντίθετον πρὸς τὴν τῶν Comte καὶ Spencer — ἄλλο τι εἰ μὴ ἡ κατεύθυνσις πρὸς τὴν διαρκῶς μεγαλειτέραν κατάκτησιν τοῦ κόσμου ὑπὸ τῆς λογικῆς. Τὸ ὅτι πέραν τῆς λογικῆς ὑπάρχει σφαῖρα δημιουργίας τοῦ πνεύματος καὶ δὴ ἡ μόνη σφαῖρα ἀληθοῦς δημιουργίας, τὸ ὅτι πέραν τῆς λογικῆς ὑπάρχει ἡ ποίησις, ἡ ὁποία δὲν γνωρίζει πρόοδον καὶ τελειοποίησιν, διότι ἐκάστη ἀληθῆς ἐκδήλωσις τῆς ἀποτελεῖ καὶ τὴν ἀπόλυτον τελειότητα, πάντα ταῦτα ἠγνοήθησαν ὑπὸ τῶν πρώτων φορέων τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης. Ἐὰν ἀπεξενώθη λοιπὸν ἡ ζωὴ ἀπὸ τῆς ποιήσεως, τὴν εὐθύνην διὰ τὴν ἀποξένωσιν ταύτην φέρει οὐχὶ ὁ ποιητής, ἀλλ' ἡ ἐποχὴ, ἡ ὁποία δὲν ἀναγνωρίζει εἰ μὴ ὅ,τι εἶναι σχετικὸν καὶ ἐξελίσσεται. Περὶ τούτου μαρτυροῦν σαφῶς οἱ κυριώτεροι ἐπιστημονικοὶ διερμηνεῖς τῆς καὶ δὴ ἐκεῖνοι, ἐκ τῆς διδασκαλίας τῶν ὁποίων ἐπήγασεν ἡ περὶ τοῦ κόσμου συνείδησις τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου. Ἐὰν μάλιστα οἱ προμνημονευθέντες διανοούμενοι, μεθυσθέντες ὑπὸ τῆς ἰδέας τῆς προόδου, τῆς ὁποίας τὴν σύλληψιν καὶ κυρίως τὴν διαμόρφωσιν ἐθεώ-

ρησαν ὡς τὸ μέγα κατόρθωμα τῆς γενεᾶς των, παρέλειψαν νὰ δικαιολογήσουν ἐπαρκῶς τὴν θέσιν των ἀπέναντι τοῦ προβλήματος τῆς ἱστορίας, παρέλειψαν δηλαδή νὰ μᾶς εἶπουν, πῶς προοδεύει ἡ ποίησις, πῶς προοδεύει ἡ ἰδέα, ἄλλοι νεώτεροι ἐρευνηταὶ προσεπάθησαν νὰ συμπληρώσουν καὶ τὸ κενὸν τοῦτο εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν παλαιότερων. Τὴν τελευταίαν λέξιν εἰς τὴν προσπάθειαν ταύτην εἶπεν εἷς ἐκ τῶν νεωτέρων κοινωνιολόγων, ὁ *Karl Mannheim*.

«Δὲν εἶναι ἡ συνείδησις τοῦ ἀνθρώπου ἡ ὁρίζουσα τὴν ὑπαρξιν αὐτοῦ· ἡ κοινωνικὴ ὑπαρξις αὐτοῦ ὁρίζει τὴν συνείδησίν του». Ἡ περίφημος αὕτη φράσις τοῦ *Karol Marx* ἐκ τοῦ προλόγου τῆς «κριτικῆς τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας» ἐχρησίμευσεν ὡς ἡ κυριωτέρα βᾶσις διὰ τὴν μονομερῆ ἐρμηνείαν τοῦ φαινομένου τῆς ἱστορίας. Δὲν θὰ ἐξετάσωμεν ἐνταῦθα τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν ἔχει ἐν τῷ φιλοσοφικῷ συστήματι τοῦ *Marx* ἡ φράσις αὕτη. Ὅ,τι ἐνδιαφέρει ἡμᾶς εἶναι ἡ νεωτάτη αὐτῆς ἐκμετάλλευσις, ἡ ὁποία ἐγένετο κυρίως ὑπὸ τοῦ *Lukács* (οὗτος φέρεται ὡς ὁ ἀναγεννήσας σήμερον ἐπὶ πράγματι φιλοσοφικῶν βάσεων τὸν «διαλεκτικὸν ὑλισμὸν») καὶ ἡ ὁποία, ἀπαλλαγείσα τῆς στενῆς μαρξιστικῆς χροιάς της, ὠδήγησεν εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ *Mannheim*¹.

Ὁρμώμενος ὁ *Mannheim* ἐκ τῆς ἀνωτέρω φράσεως τοῦ *Marx* καὶ στρέφων ταύτην κατ' αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ *Μαρξισμοῦ*, διδάσκει, ὅτι ὁ ἀνθρώπος δὲν διέπεται ὑπὸ συνειδήσεως ὁρθῆς εἰ μὴ μόνον, ἐφ' ὅσον ἡ συνείδησις του ἀπεικονίζει πιστῶς τὰς κοινωνικὰς συνθῆκας, ὑπὸ τὰς ὁποίας ζῆ οὗτος. Ἡ συνείδησις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποτελῇ τὸν φορέα ἀπολύτου ἀξίας. Ὅπως καὶ αἱ κοινωνικαὶ συνθῆκαι, οὕτω καὶ αἱ συνειδήσεις τῶν ἀνθρώπων κέκτηνται ἰσχὺν μόνον σχετικὴν καὶ περιορισμένην. Πᾶσα συνείδησις μὴ ἀνταποκρινομένη πρὸς τὰς κοινωνικὰς συνθῆκας, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἀναπτύσσεται, εἶναι συνείδησις ψευδῆς. Ἡ ψευδῆς συνείδησις ἐμφανίζεται ἢ ὡς «ἰδεολογικὴ» ἢ ὡς «οὐτοπικὴ». Ἰδεολογικὴ εἶναι ἡ συνείδησις, ὅταν ὑστερῇ εἰς ἐπικαιρότητα, ὅταν δὲν προσανατολίζεται εἰς τὴν νέαν πραγματικότητα, ἐντὸς τῆς ὁποίας κινεῖται, καὶ μένη προσκεκολλημένη εἰς ἱστορικῶς ὑπερνηκηθείσας βαθμίδας ἐξελίξεως. Ἡ ἰδεολογία ἀποτελεῖ πάντοτε ψεῦδος. Οὐτοπικὴ καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἐπίσης ψευδῆς εἶναι ἡ συνείδησις, ὅταν ὑπερ-

1) Πρβλ. σχετικῶς: *Karl Mannheim, Ideologie und Utopie, Bonn 1929.*